

EL DÉU DELS EXÈRCITS

ANDREU GRAU I ARAU

*Universitat de Barcelona-Societat Catalana de Filosofia
andreugrau@ub.edu*

Partim de l'existència de dos grups de noms per a referir-nos al Déu veterotestamentari: /a/ el caracteritzat per l'element EL, que remet a les divinitats locals canaanes; i /b/ el que l'identifica amb el dels patriarques i que acabarà equiparant-se al «Jo sóc el qui sóc» de l'Èxode: «Jahvé, el Déu dels vostres pares, el Déu d'Abraham, el Déu d'Isaac i el Déu de Jacob».

Però a *Jahvé*, se li afegiran diversos epítets, entre els quals hi ha el de *SABAOT*: Déu dels exèrcits, apel·latiu relacionat amb les gestes d'Israel i que avui, amb moltes ganes de mostrar posicions políticament correctes antimilitaristes, es recomana interpretar i traduir com «Senyor de l'Univers». Només ens cal observar els episodis bèl·lics dels llibres històrics, de *Josué* al *Macabeus*, per adonar-nos que la guerra és un fet totalment sacralitzat: els membres de l'exèrcit es trobaran en el *fanum*, en el lloc sagrat, mentre que els enemics seran els *profani*, els que són fora del sagrat.

Les civilitzacions i cultures antigues no havien vist com un fet negatiu que hi hagués un déu de la guerra o dels exèrcits. S'ha de dir, però, que, malgrat que les conteses no es tinguin com una acció preferible, no s'acaben, per això, d'identificar amb el mal, i que, per tant, des d'aquesta mentalitat, ésser déu de la guerra no suposa una tendència de-

moníaca ni una atribució contradictòria amb la seva naturalesa. No sembla haver-hi, doncs, una identificació entre *guerra, mal i mort*. Així, la mitologia grecoromana fa correspondre a cadascun d'aquests adveniments una divinitat particular: Mart fou el déu de la guerra, entesa com un valor positiu per a l'Estat, com ho eren la saviesa, el treball o l'agricultura. Plutó, fill de Saturn, serà el déu dels inferns i de la mort. I el mateix passa a la cultura antiga germànica, en la qual es contempla la guerra també com una demostració de la virtut de la força i del poder: Wotan, déu de la guerra, la preserva com un autèntic bé. En aquesta mitologia, la causa de la maldat serà Nifheim, el déu del mal, habitant d'una esfereïdora cova a l'interior de la Terra.

Què trobem a la imatge de *Jahvè Sabaot*? Recomano anar al salm 46(45): «Déu és un castell de refugi, una defensa ferma en hores de perill». Per a demostrar el poder infinit de Déu, l'autor es val d'un doble lèxic: /a/ el relatiu a l'activitat militar (castell de refugi, defensa ferma, hores de perill, la nostra muralla, combats, arcs, llances, escuts), i /b/ el propi de les forces dels elements i dels fenòmens naturals (el moviment de la terra, muntanyes enfonsades dins del mar, onades que bramulen, muntanyes que s'estremeixen, trons...). La primera alteració de l'ordre es troba a la natura; això, però, no ens ha de preocupar perquè Déu és amb nosaltres. El llenguatge militar és defensiu, mentre que el corresponent a la natura és ofensiu; tanmateix, és davant la provocació de les altres nacions que Déu mou la natura a favor del seu poble; no és Ell la part ofensiva o qui ofèn primer, sinó que és castell de protecció. Així, l'auxili es troba en el mateix creador i no en la fabricació humana: no ens hem de refiar, doncs, dels elements contingents, sinó de la causa necessària, és a dir, de Déu. A aquest fet, però, li hem d'afegir el –potser– més important: que Jahvè Sabaot, que és amb nosaltres, és el Déu de Jacob, i que mana els seus, els israelians. Es tracta d'un Déu exclusiu, però que també domina la

resta dels pobles: «Desistiu, reconeixeu –llegim– que jo sóc Déu; domino els pobles, domino el món».

A partir d'aquest salm, Martí Luter (1483-1546) va compondre l'himne «Ein feste Burg ist unser Gott». Hi trobem idees teològiques importants de l'autor de les tesis de Wittenberg: la justificació per la fe, la predestinació i la inevitable vida de l'home entre Déu i Satanàs. A la segona estrofa, diu que el nostre valor no és res aquí i que l'Escollit de Déu és qui pugnarà per nosaltres. Em preguntes qui és l'Escollit, «Fragst du, wer der ist? Er heisst Jesus Christ»; et responc que és Jesucrist. Però aquest Jesucrist, si ha de mostrar la força que precisem, només pot ésser «der Herr Zebaoth», fet que implica haver-hi d'afegir que «ist kein andrer Gott», és a dir, que és el Déu únic.

No van trigar gaire totes les esglésies reformades a tenir-lo no només com a càntic eclesiàstic, sinó com a himne en les guerres de religió posteriors contra els papistes. A les prèdiques i arengues dels seus teòlegs i líders, es va reivindicar aquesta imatge del Déu totpoderós que no necessita de res ni de ningú, que és «seu» i no dels catòlics, i que és el qui realment triomfa a la batalla, com s'ha anat interpretant i traduint el darrer vers de la segona estrofa: «das Feld muss er behalten».

Quan es consoliden els imperis i les nacions a l'Europa contemporània, i la religió ja no és el motiu per temptar a la lluita el poble menut –per seguir la terminologia d'Emmanuel-Joseph Sieyès (1748-1836)–, sinó la consciència nacional, els límits geogràfics i la possessió dels mitjans de producció, la imatge del Déu Sabaot segueix una nova direcció. A la guerra francoprussiana de 1870-71, militars i pastors alemanys presenten les victòries contra França com les del Déu de la Reforma, les del Déu alemany o les del Vell Déu prussià contra els pobles catòlics i contra els pobles de cultura llatina. Així, Alemanya, pel fet d'ésser protestant, és a dir, tenir-se com el poble de Déu, podia creure's en el dret de dominar les races llatines.

Però els publicistes i intel·lectuals catòlics francesos del període de la Primera Guerra Mundial, entre els quals destaquen l'historiador Georges Goyau (1869-1939) i el canonge Bernard Gaudeau, van dirigir les seves crítiques no tant al complex global de la teologia protestant, com a mostrar a l'opinió pública el que ells definien com a Déu de Luter, com a Déu dels alemanys. La formació d'aquesta imatge de Déu poderós, dominador i propi del poble germànic era, segons aquests pensadors gals, resultat del *Kulturkampf* que, a finals del segle XIX, havia proposat Bismarck (1815-1898) contra el catolicisme. El kàiser Guillem II de Prússia (1859-1941) es tenia com l'elegit de Déu i no es posava en dubte que la voluntat de Déu era la de la seva nació. Guillem es presentava com el *logos* del Déu dels exèrcits, del Déu d'Alemanya.

Els francesos, sense deixar de banda italians, belgues i espanyols, com a representants del catolicisme de raça llatina, volien, tanmateix, assolir el paper d'ésser els mantenedors de la imatge del Déu catòlic en aquell ambient bèl·lic com a alternativa a la germanització del Déu cristià per part dels prussians luterans i a les reivindicacions extremes dels pangermanistes, que el volien equiparar amb el déu de la guerra germànic, Wotan, anant més enllà de la concepció protestant de Jahvè Sabaoth. Recordant Joana d'Arc, predicaven que «guerrear contra França era guerrear contra Déu».

Mentre que els protestants francesos, sobretot els calvinistes, no van tenir la seva confessió com un factor que podria haver afectat el seu sentiment patriòtic, els catòlics alemanys, que eren ja nacionalistes abans del *Kulturkampf*, sí que van reaccionar contra les impressions negatives de França; i ho feren, com és el cas del teòleg catòlic A. J. Rosenberg Paderborn, no criticant la imatge de Déu que tenien, que era la mateixa, sinó denunciant la manca de creença per part dels militars gals: només el 10% dels presoners francesos assisteix cada diumenge a missa i la im-

mensa majoria no es confessa. Pitjor que el luteranisme semblen ésser el laïcisme i l'ateisme que permeten que, a les escoles, els nens creixin sense Déu ni religió. Les esglésies franceses cauen més per elles mateixes que pels efectes de les bombes alemanyes. Rosenberg afirmarà que el catolicisme francès és comparable a un malalt greu que sagna per tot arreu, espedaçat pel govern del seu propi país, elegit –puntualitzarà– pels mateixos ciutadans. Pel que fa a les expressions «Unser Gott» (expressió que trobem al primer vers de l'himne de Luter) o «der Alte Gott», emprades pels protestants de Prússia, considera aquest teòleg que s'han d'interpretar, des del catolicisme germànic, com a manifestacions de l'esperança i de la confiança que Déu, que fins ara els ha conduït favorablement, també ho farà en un futur com un compromís sagrat. Déu és el mateix que dirigeix els altres pobles, ja que és únic i no particular de cap poble.

Atenent als tres casos aquí exposats: l'Israel del Primer Testament, Luter i els reformats posteriors, i les hostilitats entre francesos i alemanys a la Guerra del 14, arribem a les següents conclusions sobre la interpretació teològica i històrica del concepte de *Déu dels Exèrcits* i el que suposa en una situació d'estat de guerra:

1/ El concepte de *Déu de la guerra* o de *Déu dels exèrcits* resta relacionat al de consciència tribal, ètnica, religiosa o nacional, com hem vist que succeïa a Israel, amb el luteranisme i entre els alemanys de l'època de la Primera Guerra Mundial.

2/ El seu ús representa una etapa evolucionada en la idea de la divinitat que, tanmateix, du la població a recuperar, de manera involutiva, elements propis d'una violència lligada al totemisme primitiu.

3/ Aquesta recuperació fa que el poder suprem de Déu deixi d'entendre's com a universal i beneficiós per a tothom, que sembla ésser el propi de la divinitat, per esdevenir ex-

clusiu d'un grup determinat que es creurà el seu administrador temporal.

4/ Les societats militaritzades o dirigides per una *Kultur* militarista sacrifiquen la *Zivilisation* i tendeixen a potenciar la imatge de Jahvè Sabaot. A Ell, li devem la victòria, en tant que absolut, enfront de la realitat feble i contingent.

5/ Jahvè Sabaot és una reivindicació contra els centralismes religiosos; és el Déu fort del poble petit; és la divinitat potenciada per la resta militaritzada del poble o de l'imperi, com hem vist que passava amb Israel o amb els prussians.

6/ Una comprensió militar de Déu enforteix el grup que la predica i origina l'existència d'un caràcter hostil contra la imatge de la divinitat compartida per part de l'enemic, duent a situacions (a) de rebuig de l'esmentada imatge per falsa, com hem vist que feien els francesos; (b) de redefinició teològica, com pretenien els catòlics alemanys; o (c) de conversió del Déu de l'altre en dimoni, com van fer els israelians i els antipapistes.

7/ Sempre que hi ha una tendència centralitzadora o cohesionant, es tendeix a rebaixar els atributs guerrers i substituir-los per visions universalistes, tal com van fer els catòlics alemanys.

8/ Això no obstant –i posem punt i final a la nostra exposició–, en temps de conteses, el caràcter abstracte del nom i l'ús de possessius pot estimular diverses reaccions, com despertar antigues divinitats de la guerra lligades a la nació o, en un estat més evolucionat en el qual la nació aglutini confessions diferents que provenen d'una mateixa tradició, a reinterpretar el significat davant de la crítica negativa de l'enemic.